

Changing Role of the Dutch Sefardim in International Trade, 1595-1715' (31-51).

De wederzijdse beïnvloeding van joodse en niet-joodse gemeenschappen komt in enkele belangwekkende bijdragen aan de orde. I. Schöffer toont in 'Abraham Kuyper and the Jews' (237-259) in een genuanceerd betoog aan, dat de antisemitische uitlatingen van de grote calvinistische voorman, hoe ook begrepen, toch eigenlijk niet meer dan een storm in een glas water waren. De toen kennelijk nogal onevenwichtige Kuyper was in de jaren zeventig blijkbaar meer anti-liberaal dan anti-joods gezind. Portretten van leidende joodse figuren worden geschetst door S. E. Bloemgarten 'Henri Polak. A Jew and a Dutchman' (261-278) en door M. Eliav 'Jacobus Kann as a Zionist Leader' (491-507).

De contacten met andere joodse gemeenschappen komen aan de orde in de artikelen van G. Nahon en anderen. Van algemeen belang, ook voor de verhouding tussen joden en christenen is de studie van Y. Kaplan over de ban: 'The Social Functions of the *Herem* in the Portuguese Jewish Community of Amsterdam in the Seventeenth Century' (111-155).

De jaren dertig en veertig komen, vanuit diverse perspectieven benaderd, in nog andere bijdragen aan bod dan welke hierboven al werden vermeld. J. van Weringh behandelt 'A Case of Homicide in the Jewish Neighbourhood of Amsterdam 1934. Reactions in Dutch Society' (335-345), een artikel waarin het zedenmisdrif tegen de achtjarige joodse Sara Beugeltas centraal staat. De dader, een 21-jarige joodse recidivist, werd pas na een paar dagen gearresteerd. Angst en onrust uitten zich in samenscholingen. Van antisemitisme blijkt naar aanleiding van deze zaak niets. Het geval is ook uit algemeen crimineel-historisch oogpunt zeer interessant (en niet alleen maar om de consequente wijze van strafteuitlegging — vergeleken met die in onze dagen). Het dossier van deze zaak is, althans was in 1982, zoek: het is hoog tijd dat grote zorg aan de strafrechterlijke archieven gaat worden besteed! D. Michman schetst in een aangrijpende studie 'Problems of Religious Life in the Netherlands during the Holocaust' (379-399; noot 29 op bladzijde 385 is weggevallen).

Mede dank zij de financiële steun van enkele subsidiënten zijn de acta van het tweede congres toegankelijk voor een internationaal publiek — dat overigens wel gebaat zou zijn geweest bij de toevoeging van een index. De bundel ontleent zijn waarde niet alleen aan veelal uitstekende en boeiende historische werkstukken, maar ook aan de nieuwe wegen die sommige auteurs zijn ingeslagen. Het is te hopen dat de waardevolle resultaten van het derde congres in een vergelijkbare vorm ter beschikking zullen kunnen komen.

A. H. Huussen jr.

R. Rentenaar, *Vernoemingsnamen. Een onderzoek naar de rol van de vernoeming in de Nederlandse toponymie* (Dissertatie Amsterdam 1984, Publikaties van het P. J. Meertens-instituut V; Amsterdam: P. J. Meertens-instituut voor dialectologie, volkskunde en naamkunde, 1984, xx + 447 blz., f49,-).

Met deze lijvige studie promoveerde Rob Rentenaar op 26 juni 1984 aan de Universiteit van Amsterdam tot doctor in de letteren. Rentenaar onderzoekt één type plaatsnaamvorming, namelijk de vernoemingsnamen, een term die de meesten wel-

licht niet vertrouwd is. Wel is het ons al lang bekend dat plaatsen en streken elders in de wereld om bepaalde redenen op de mensen een zodanige indruk maakten (bijvoorbeeld Jeruzalem, Korea, Transvaal), dat zij de namen daarvan opnieuw in hun eigen plaatsnaamgeving gingen gebruiken. Schrijver geeft van vernoemingsnaam de volgende definitie: 'Een plaatsnaam die ontstaan is doordat men op basis van eraan verbonden bijbetekenissen of secundaire connotaties bewust een elders voorkomend toponiem uitgekozen heeft om, zonder dat er van topografische samenhang sprake is, voor de benoeming van een andere lokaliteit opnieuw als naam te functioneren'. Buiten vernoemingsnaam of 'eponymicum' komt in deze studie nog een aantal termen geregeld terug: de vernoemingsbasis is de plek of streek waarnaar men vernoemd heeft en de naam daarvan is de basisnaam; landen of delen van de aarde waar verscheidene vernoemingsbases bij elkaar liggen, zijn de basisgebieden.

Vernoemingsnamen zijn tot dusver in Noord- en Zuidnederland enkel toevallig onderzocht, eerder anekdotisch dan uit structureel oogpunt. Verder is het vernoemingsnamenbestand van een heel land nog nooit onderzocht. Rentenaar heeft dit in deze studie wel gedaan voor Nederland en hierin 2265 vernoemingsnamen doorgelicht. Deze namen zijn relatief jong (vooral uit de achttiende en negentiende eeuw) en scheppen etymologisch geen problemen.

In de inleiding (ix-xx) geeft de schrijver een overzicht van de belangrijkste door hem geraadpleegde bronnen: de topografische kaarten in de schalen 1:50.000 en 1:25.000, de antwoorden op vraag 3 van vragenlijst 6 van de afdeling Naamkunde van de centrale commissie voor onderzoek van het Nederlandse volkseigen (1954): 'Welke gehuchten, buurten, stukken land enz. kent U die genoemd zijn naar een verre landstreek of stad?', de veldnamenverzamelingen van het P. J. Meertens-instituut in Amsterdam, van de Fryske Akademy in Leeuwarden en van het Nedersaksisch instituut in Groningen. Zoals uit de uitvoerige bibliografie (419-447) blijkt, raadpleegde de auteur ook een omvangrijke regionaal- en lokaalhistorische literatuur.

In de inleiding wordt verder ingegaan op de criteria om al dan niet vast te stellen of we met een vernoemingsnaam te maken hebben, de geografische indeling, de afgrenzing van het materiaal en terminologische kwesties. De grootste zekerheid om een vernoemingsnaam te herkennen is er natuurlijk, als we over historische gegevens beschikken die de vernoeming bevestigen. De twee delen van het werk, een glossarium waarin het namenmateriaal afzonderlijk wordt behandeld en een commentaardeel, zijn volgens het geografische principe opgesteld. Deze indeling lag als het ware voor de hand: 'Welke de motieven van de naamgevers waren, weten we niet altijd precies; wel zekerheid is er over de lokalisatie van de vernoemingsbases (de plaatsen of streken waarnaar werd vernoemd).

Het commentaardeel (1-278) bevat een aantal hoofdstukken waarin het namenmateriaal wordt toegelicht en een aantal vragen telkens opnieuw wordt beantwoord: Oudste vermeldingen? Verspreiding van de vernoemingsnamen over het land? Werkelijkheden waarop de namen betrekking hebben? Motieven die tot de respectieve vernoemingsnamen hebben geleid? De hoofdstukken I.A.1 t/m I.B.7 zijn geografisch georiënteerd, dat wil zeggen dat de vernoemingsbases van de namen binnen een afgebakend geografisch gebied te situeren zijn: Noord-Amerika 158 namen (I.A.1); Zuid- en Midden-Amerika 57 namen (I.A.2); voormalig Nederlands-Indië 304 namen (I.A.3); Midden- en Verre Oosten 117 namen (I.A.4); Afrika 121 namen (I.A.5); Italië, Malta, Spanje, Portugal, Frankrijk 250 namen (I.B.1), Zuidoost-Europa (van Zwitserland tot Griekenland) 80 namen (I.B.2); Duitsland, Oost-Europa, Siberië 264

namen (I.B.3); Groot-Brittannië, Scandinavië, Noordelijke IJszee 83 namen (I.B.4); België en Luxemburg 127 namen (I.B.5); Nederland (vemoemingsnamen van interne Nederlandse herkomst) 367 namen (I.B.6). In de volgende hoofdstukken van het commentaardeel is het materiaal eerder thematisch of theoretisch geordend. In II.1 (Oorlog en vernoeming) wordt ingegaan op de relatie tussen oorlog en vernoeming; circa 20% of 452 van de in deze studie behandelde namen zijn 'belliekie vemoemingsnamen' of namen die ontstaan zijn door vernoeming naar een basis waar een oorlog, een opstand, een veldslag of een andere gewelddadige gebeurtenis plaatsgevonden heeft, bijvoorbeeld de Krim, Sebastopol, Waterloo. Aansluitend bij II.1 onderzoekt Rentenaar in II.2 de invloed van de Napoleontische oorlogen op de toponymie, waarbij hij niet minder dan 118 vemoemingsnamen registreert; opmerkelijk is dat slechts een klein aantal lokaliteiten namen draagt van plaatsen waar Napoleon succesrijk was (bijvoorbeeld Austerlitz, Dresden), een groter aantal evenwel van plaatsen waar hij de nederlaag leed (bijvoorbeeld Quatre Bras, Waterloo). Na een aantal beschouwingen over literaire vemoemingsnamen in II.3 onderzoekt Rentenaar in II.4 de bijbelse vemoemingsnamen, naar lokaliteiten die in de bijbel voorkomen en waarvan we mogen aannemen dat de naamgevers zich bij de keuze ervan hebben laten inspireren door de secundaire connotaties van de basisnamen zoals zij die uit de bijbel hebben leren kennen. Niet minder dan 322 vemoemingsnamen kunnen als bijbels worden geclassificeerd, met als frequentste bases Nazareth (52 vemoemingsnamen), Jeruzalem (49), Bethlehem (42), Emmaus (24) en Jordaan (21).

In hoofdstuk II.5 ('Geteld en geordend') geeft de auteur een samenvatting van de kwantitatieve aspecten van de 2265 onderzochte namen. In de eerste plaats blijken vemoemingsnamen vooral in de westelijke delen van het land en in westelijk Gelderland voor te komen: Noord-Holland 468 (20,7%), Gelderland 310 (13,7%), Zuid-Holland 289 (12,8%) en Friesland 250 (11%). Wat de denotatumcategorieën betreft, blijkt dat 723 vemoemingsnamen (31,9%) op landerijen betrekking hebben, 515 of 22,7% op bewoonde plaatsen, 384 of 17% op boerderijen en 185 of 8,2% op kastelen, villa's, landhuizen. De tien meest voorkomende vemoemingsnamen zijn Lombok (117 vemoemingen), Amerika (94), Nazareth (52), Siberië (51), Oost-Indië (49), Jeruzalem (49), Korea (44), de Krim (42), Bethlehem (42) en Elba (39).

In hoofdstuk III.1 ('Afgrenzing en terminologie') wordt dieper ingegaan op een aantal problemen van definitie en terminologie die al in de inleiding werden geschetst. In III.2 ('Semantische kanttekeningen') behandelt hij de motieven voor de keuze van vemoemingsnamen: 1 relatie tot de vemoemingsbasis, 2 karakterisering van de lokaliteit of zijn bewoners, 3 relatieve ligging van de lokaliteit.

Deel II, het glossarium (289-418) is verdeeld in hoofdstukken volgens de ligging van de verschillende vemoemingsbases in delen van Europa en de rest van de wereld. Elke vemoemingsnaam bevat een lijst van alle plaatsen in Nederland waar de naam gerepresenteerd is, de oudst bekende attestatie(s) van deze naam, de werkelijkheid waarop hij betrekking heeft en eventueel het motief dat achter de naamkeuze schuilt.

J. Molemans